

Sielos pavojai

Sir James George FRAZER

1. Siela kaip žmogeliukas

Ankstesni pavyzdžiai mus jau išmokė, kad švento karaliaus ar žynio pareigas dažnai varžo įvairūs sunkūs apribojimai arba tabu, kurių pagrindinė paskirtis, pasirodo, yra išsaugoti dieviškojo vyro gyvybę jo tautos gerovės vardan. Tačiau jei įvairių tabu tikslas yra išsaugoti jo gyvybę, kyla klausimas, *kaip* gi jų laikymasis turįs padėti pasiekti šį tikslą? Kad tai suprastume, reikia žinoti, kas gi per pavojai gresia karaliaus gyvybei ir nuo ko gi visi šie keisčiausi apribojimai turi apsaugoti. Žodžiu, turime paklausti: *ka* senovės žmogus laikė mirtimi? Kokias priežastis manė ją sukelti? Ir kaip, jo supratimu, galima nuo jos apsiginti?

Kaip kad negyvosios gamtos reiškinius pirmą kartą žmogus paaiškina esant sužadintus kokių nors gyvūnų būtybių, veikiančių juose ar už jų, taip jis paaiškina ir patį gyvybės reiškinį. Gyvūnas alsuoja ir juda tik todėl, mano jis, kad jame tūno mažas gyvūnėlis, kuris jį judina; o žmogus kvėpuoja ir juda tik todėl, kad irgi turi savyje gyvūnėlį arba mažą žmogeliuką. Tasai gyvūnėlis gyvūno viduje ir žmogeliukas žmogaus viduje – tai siela. Ir kaip kad gyvūno ar žmogaus veiklą paaiškina jo siela, taip miego ar mirties rimtis paaiškinama sielos praradimu: miegas ar transas – laikinu, o mirtis – galutiniu. O kadangi mirtis – tai galutinis sielos praradimas, vadinasi, siekiant nuo jos apsaugoti reikia arba išvis neleisti sielai palikti kūną, arba užtikrinti jos sugrįžimą. Priemonės, kurių pirmą kartą žmonės griebiasi vienu ar kitu tikslu, ir tampa draudimais bei tabu, kurie tad yra ne kas kita kaip elgesio taisyklės, turinčios užtikrinti arba nuolatinti sielos turėjimą, arba jos susigrąžinimą. Žodžiu, tai gyvybės išsaugojimo ar apsaugojimo priemonės. Šie bendri teiginiai dabar bus paveidinti pavyzdžiais.

Kartą kreipdamasis į Australijos čiabuvių europietis misionierius pasakė: „Aš ne vienas, kaip jums atrodo. Mudu dviese”. Tie į tai tik nusijuokė. „Galite juoktis kiek jums patinka, – tęsė misionierius, – bet sakau jums: esava du viename. Šis didysis kūnas, kurį matote, – tai vienas, tačiau jame dar yra kitas, mažas, nematomas. Didysis miršta ir tampa palaidotas, o mažesnis, didžiajam numirus, nuskrenda sau”. Į tai kažkuris iš juodaodžių atsiliepė: „Taip, taip. Mes irgi esame du, mes irgi turime mažą žmogeliuką krūtinėje”. Paklausti, kur šis dedasi mirus, vieni atsakė, kad ten, už krūmų, kiti – kad į jūrą, o tretį sakėsi nežiną. Indėnai huronai [Hurons] manė, jog siela turi galvą ir kūną, rankas ir kojas,

žodžiu, jog tai visiškai paties žmogaus modelis, tik mažas. Eskimai tiki, kad „siela atrodo visai taip pat, kaip ir kūnas, kuriam ji priklauso, tačiau yra subtilesnė, eterinės prigimties”. Indėnams nūtkams [Nootkas] siela panaši į mažą žmogutį, įsikūrusį pačiame viršugalvyje. Kol šis stovi status, jo savininkas – tvirtas ir stiprus, tačiau kai dėl kokių nors priežasčių tas praranda stačią padėtį, žmogus netenka sąmonės. Tarp Žemutinio Freizerio upės indėnų žmogus laikomas turįs keturias sielas, pagrindinė iš kurių yra tarsi mažas žmogeliukas, o kitos trys – jo šešėliai. Malaajuose siela suvokiama kaip nykščio didumo žmogutis, paprastai nematomas, savo išvaizda, proporcijomis ir net kūno sudėjimu tiksliai atitinkantis žmogų, kuriame gyvena. Šis žmogeliukas yra perregimos, nesubstancialios prigimties, ne tai kad visai neapčiuopiamas, bet gali įsismelkti į materialų daiktą nesukeldamas išstūmimo; be to, jis dar gali lakioti iš vietos į vietą. Laikinai jis palieka kūną miego, tranco ar ligos metu, o mirus – galutinai.

Šio žmogeliuko panašumas į žmogų, kitaip sakant, sielos panašumas į kūną toks didelis, jog, kaip kad esama storų bei liesų kūnų, taip ir sielos gali būti storos arba liesos; kaip kad kūnai būna sunkūs bei lengvi, ilgi bei trumpi, taip ir sielos gali būti sunkios bei lengvos, ilgos bei trumpos. Nijaso [Nias]¹ gyventojai mano, kad kiekvieno žmogaus prieš jam gimstant paklausoma, kokio ilgumo ar svorio siela jam patiktų, – tokia jam ir atmatuojama bei atsveriamą. Sunkiausia iš kada nors suteiktų sielų svėrusi apie dešimt gramų. Žmogaus gyvenimo trukmė atitinka jo sielos ilgumą: maži mirę vaikai turėjo trumpą sielą. Fidžiečių [Fijian]² sielos kaip mažo žmogeliuko samprata tampa aiški iš papročių, kurių nakelo [Nakelo] gentis laikosi mirus vadui. Vadui mirus, tam tikri vyrai, paveldimi laidotojai, šaukia jį, gulintį ant gražaus kilimo, išteptą aliejais bei išpuoštą, tardami: „Kelkis, pone vade, ir eime. Diena jau stoji virš šalies”. Tada paima ir veda jį prie upės, kur „dvasių keltininkai” atkanka nakelo genties vėlių plukdyti anapus. Lydėdami paskutinėje kelionėje vadą, jie nuleidžia savo didžiules vėduokles ir pridengia jį, nes, kaip antai vienas jų paaiškino misionieriui, „jo siela tėra mažas vaikiukas”. Pandžabe [Punjaub]³ žmonės tatuiruodamiesi tiki, kad siela, tasai „mažas vyriukas ar moterikė” mirtingame kūne, šiam mirus, kelias į dangų puikuodamasi tais pačiais tatuiruotais herbais, kuriais buvo išpuostas gyvas kūnas. O kartais, kaip matysime, žmogaus siela suvokiama net ne žmogaus, o gyvūno pavidalu.

2. Sielos praradimas bei susigrąžinimas

Paprastai manoma sielą išeinant pro kūno angas, ypač pro burną bei nosį. Taip Celebesyje [Celebes]⁴ kartais į ligonio nosį, pilvą bei pėdas įveriami kabliukai žuviai gaudyti, kad jeigu jo siela mėgintų ištrūkti, ji būtų pagauta ir sulaikyta. Turikai [Turik] ties Baramo upe [Baram River] Borneo saloje⁵ nesiskiria su tam tikrais kabliukus primenančiais akmenukais, nes šie laiką jų sielas sukabinę su kūnais ir šitaip jų dvasinei pusei neleidžia atitrūkti nuo materialiosios. Pajūrio dajakams [Dyak]⁶ inicijuojant burtininką ar žiniuonį, jo pirštai, manoma, aprūpinami žvejo kabliukais, su kuriais jis vėliau pastvers nuskrieti bandančią žmogaus sielą ir sugrąžins ją į sergančiojo kūną. Tačiau kabliukai gali būti panaudoti ne tik draugų, bet ir priešų sieloms gaudyti. Kaip tik tuo tikslu Borneo „galvų medžiotojai“ aplink savo užmuštų priešų galvas prikabinėja medinių kablių, tikėdami, kad tai padės jiems užpuolus „užkabinti“ naujų galvų. Vienas iš haidų [Haida] žiniuonio padargų yra tuščiaviduris kaulas, kuriuo jis tarsi buteliu pagauna kūnus paliekančias sielas, kad paskui galėtų sugrąžinti jas savininkams. Kam nors žiovaujant hindai visuomet spragteli pirštais, tikėdami šitaip sutrukdyti sielai išeiti pro atvirą burną. Markiziečiai [Marquesans]⁷ laikydavo užspaudę miršančiojo burną ir nosį, kad šitaip neleisdami išsmukti sielai, suturėtų gyvybę. Toks pat paprotys paliudytas ir Naujojoje Kaledonijoje.⁸ Tuo pačiu tikslu Filipinų salų bagobai [Bagobos] ligonio riešus arba kulkšnis apmaudavo žalvario vielos žiedais. Kita vertus, Pietų Amerikos itonamai [Itonamas] užlipindavo mirusiajam akis, nosį ir burną, kad jo vėlė išeidama nenusivestų paskui save ir kitų; dėl panašios priežasties, kadangi bijojo neseniai mirusiojo dvasios ir tapatino ją su kvėpavimu, Nijaso gyventojai stengdavosi sulaikyti iškeliaujančią sielą jos žemiškojoje buveinėje užkimšdami lavonui nosį arba surišdami žandikaulius. Prieš skirdamiesi su mirusiojo kūnu, Australijos vakelburai [Wakelbura] jam į ausis prikišdavo degančių anglių – idant sulaikytų jame vėlę, kol spės pabėgti taip toli, kad ši jų nebepavytų. Pietų Celebesyje, kad sutrukdytų pasprukti gimdyvės sielai, pribuvėja būsimąją motiną kaip tik galėjo tampriai aprišdavo juosta. Panašaus papročio laikėsi Sumatros minangkabaujai [Minangkabauers]: gimdyvės riešas arba juosmuo kartais buvo aprišamas plaušų sruoga ar gija, kad jos sielai gimdymo metu bandant palikti kūną, ši rastų išėjimą užtvirtą. O kad nepabėgtų ir nebūtų prarasta ką tik gimusio kūdikio siela, Celebesio alfūrai [Alfoors] prasidedant gimdymui uždarydavo visas namų angas, netgi rakto skylutę, ir užkamšydavo visus sienų plyšius bei įtrūkimus. Dar jie užrišdavo visų savo gyvulių, tiek viduje, tiek lauke, snukius, bijodami, kad kuris nors iš jų neprarytų naujagimio sielos. Dėl tos pačios priežasties visi esantys namuose, net ir pati gimdyvė, visą gimdymo laiką privalo būti užsičiaupę. Paklausti, kodėl gi jie neužsikemša ir nosių, kad naujagimio siela nepatektų į vieną iš jų, tie atsakė, jog, kadangi oras per nosį nuolat įkvepiamas ir iškvepiamas, siela bus bemat išpūsta lauk ir neturės laiko čia apsistoti. Ir civilizuotų tautų liaudies

posakiai, tokie kaip anglų „turėti širdį burnoje“ [labai išsi-
gąsti] arba „sielą tarp lūpų“ ar „nosyje“, rodo, kokie natūralūs yra vaizdiniai, jog siela galinti išsprūsti pro burną ar nosį.

Netarai siela suvokiama kaip išskristi pasirengęs paukštelis. Tokia sielos samprata paliko pėdsaką daugelyje kalbų ir kaip metafora išliko poezijoje. Malajuose „sielos paukščio“ įvaizdis atsispindi ir gana savotiškuose tikėjimuose. Jeigu siela – tai skrajūnas paukštelis, vadinasi, ją galima prisijaukinti lesinant ryžiais ir taip sulaikyti nuo pavojingo bandymo išskristi arba prisivilioti atgal jau išskridusią. Antai Javoje, kai vaikas pirmąsyk padedamas ant žemės (akimirka, kurią nekultūringos tautos, regis, laiko itin grėsminga), tai daroma vištidedėje, o motina, tarsi kviesdama vištas, kudakuoja. O Sintange, Borneo srityje, kai žmogus, vyras, moteris ar vaikas, iškrenta iš savo trobelės ar iš medžio ir yra vėl parnešamas namo, jo žmona ar kita giminaitė bėga tekina nelaimės vieton ir ten barsto geltonus ryžius, tardama: „Put put, siela! Tas ir tas jau namie! Put put, siela!“ Tada ji vėl susemia ryžius į kraitelę, parneša juos nukentėjusiajam ir beria kruopas ranka jam ant galvos, kartodama: „Put put, siela!“ Tiksla čia visai aiškus – parsivilioti nuklydusį šalin „sielos paukštį“ ir vėl sugrąžinti jį savininko galvon.

Miegant siela, manoma, iškeliaujanti iš kūno ir iš tikrųjų aplankanti tas vietas, matanti tuos asmenis bei atliekanti tuos veiksmus, kuriuos miegantysis sapnuoja. Pavyzdžiui, kai Brazilijos ar Gvianos⁹ indėnas nubunda iš gilaus miego, jis būna tvirtai įsitikinęs, kad jo siela iš tikrųjų medžiojo, žuvavo, kirto medžius ar ką kita veikė, ką jis sapnavo, kūnui visą laiką gulint paslikam savo hamake. Kartą visas bororo [Bororo] indėnų kaimas puolė į paniką ir kone išsilakstė kažkam susapnavus vogčiomis atsėlinančius priešus. Vienas negaluojantis makušių [Makusi] indėnas, susapnavęs darbdavį liepus vilkti kanoją per ištisą eilę sudėtingų slenkščių, iš ryto piktai priekaištavo savo šeimininkui, reikalaudamas atlygio už tai, kad tas privertė vargšą ligonį eiti iš namų ir visą naktį sunkiai triūsti. Gran Čako [Gran Chaco]¹⁰ indėnai dažnai pasakoja visai neįtikėtinus dalykus taip, tarsi jie iš tikrųjų patys tai būtų matę ir girdėję, tad jų gerai nepažįstantis tūlas prašalaitis paskuba apšaukti šiuos indėnus melagiais. Tačiau jie iš tikrųjų yra tvirtai įsitikinę tikrumu to, ką pasakoja, tik tie stebuklingi nuotykiškai paprasčiausiai tėra jų sapnai, kurių jie neskiria nuo įvykių ovyje.

Miegant atsiskyrusiai sielai gresia savi pavojai, nes dėl kokios nors priežasties jai nebegalint sugrįžti į kūną, gyvybinį pradą praradusio asmens laukia mirtis. Anot vieno vokiečių tikėjimo, siela miegančiojo kūną palieka pro burną baltos pelytės ar paukštelio pavidalu, ir sukliudyti paukšteliiui ar gyvūnėliui grįžti – miegančiajam būtų fatališka. Užtat Transilvanijoje sakoma, kad reikia neleisti vaikui miegoti prasižiojus, kitaip jo siela pelytės pavidalu išsmuks laukan, ir vaikas niekad nebenubus. Daugybė priežasčių gali sulaikyti miegančiojo sielą. Pavyzdžiui, siela gali susitikti kito miegančiojo sielą ir susipešti su ja. Jei Gvinėjos negras pabunda iš ryto sopančiais kaulais, jis mano, kad tatai jo siela sapne buvo prikulta kitos sielos. Arba ją gali su savimi nusinešti susitik-

ta neseniai mirusiojo siela. Dėl tos priežasties Aruso salose [Aru Ilands]¹¹ kam nors numirus, namiškiai naktį po to nemiega, nes mirusiojo sielą jie mano tebesant namuose ir bijo sapne ją susitikti. Taip pat miegančiojo sielai sutrukdyti grįžti į kūną gali koks nelaimingas atsitikimas ar materialii kliūtis. Susapnavęs, kad įkrito į vandenį, dajakas mano šią bėdą iš tikrųjų ištikus jo dvasią, todėl kviečiasi burtininką, kuris tada su rankiniu tinkleliu žvejoja jo dvasią vandens telkinyje tol, kol ją pagauna ir grąžina savininkui. Santalai [Santals]¹² pasakoja apie žmogų, kuriam užmigus siela pasijuto labai ištroškusi ir, driežo pavidalu palikusi kūną, nėrė vandens šotin atsigerti. Taip atsitiko, kad ašotio savininkas kaip tik tada jį uždengė, taigi siela nebegalėjo sugrįžti į kūną, ir žmogus numirė. Draugams jau rengiantis kūną sudeginti, kažkas atidengė ašotį. Driežas iškart paspruko ir vėl sugrįžo į kūną, kuris bematant atgijo. Žmogus atsikėlė ir paklausė draugų, ko jie rauda. Tie atsakė manę jį mirus ir jau rengęsi sudeginti jo kūną. Jis gi papasakojo nusileidęs į šulinio dugną vandens ir ilgą laiką nesugebėjęs iš ten ištrūkti, tad vos ką tik sugrįžęs. Taip jiems visa tai atrodo.

Pirmąkart tautoms įprasta nežadinti miegančiojo, nes jo siela tuomet yra atsiskyrusi ir gali nespėti sugrįžti, o nubudęs be sielos žmogus susirgs. Jei vis dėlto būtina miegantį pažadinti, tai reikia padaryti labai palengva, suteikiant sielai laiko sugrįžti. Vienas Matuku salos fidžietis, staiga prižadintas iš snaudulio kažkam užmynus ant kojos, šaukėsi savo sielos, maldaudamas ją sugrįžti. Jis ką tik sapnavo esąs tolimoje Tongoje¹³ ir didžiai išsigando, staiga nubudęs ir radęs savo kūną Matuku. Mirtis jau žvelgė jam į akis, nebent tik pavyktų įtikinti sielą nedelsiant suskubti per jūrą ir atgaivinti savo apleistą buveinę. Žmogus, ko gero, būtų tikrai numiręs iš baimės, jei ne misionierius, pasitaikęs šalia ir numalšinęs jo siaubą.

Dar pavojingiau, pirmąkart žmogaus požiūriu, perkelti miegantį ar kaip nors pakeisti jo išvaizdą, nes tada siela grįždama gali nebesurasti arba nebeatpažinti savo kūno, ir asmuo mirtų. Minangkabaujai laiko dideliu nusizengimu išsuodinti ar sutepti miegančiojo veidą – kad atsiskyrusi siela neatsisakytų sugrįžti į šitaip sudarkytą kūną. Malajų pataniai [Patani] įsivaizduoja, kad jei žmogaus veidą jam miegant kaip nors išpaušys, išėjusi sau siela jo nebepažins, tad jis miegos tol, kol bus nupraustas. Bombėjuje kaip nors pakeisti miegančiojo bruožus, kaip kad išdažant jo veidą neįtikėtinomis spalvomis ar moteriai pripaįšant ūsus, prilyginama žmogžudystei. Nes tada sugrįžusi siela nebepažins savo kūno, ir žmogus mirs.

Tačiau norint priversti žmogaus sielą palikti kūną, visai nebūtina, kad tasai miegotų. Ši gali palikti jį ir būdraujantį, o pasekmės tada bus liga, pamišimas arba mirtis. Taip vienas vurundžerių [Wurunjeri] genties žmogus Australijoje mažne tikrai išleido paskutinį kvapą dėl to, kad jį palikusi jo dvasia. Žiniuonis nusekė ją ir sučiupo per patį vidurį jai jau rengiantis nerti į saulėleidžio gaisą, kuris pats esąs ne kas kita kaip mirusiųjų vėlių skleidžiama šviesa joms kertant pirmyn ar atgal ribą į aną pasaulį, kur saulė nusileidžia pailsėti.

Pagavęs nuklydusią sielą daktaras pargabeno ją savo apsiaus-to užantyje, atsigulė ant miršančiojo ir įdėjo sielą atgal į jį, tad po kurio laiko tasai atsigavo. Birmos karenai [Karens] nuolat susirūpinę dėl savo sielų, kad šios neiškeliautų iš kūnų, palikdamos juos mirčiai. Kam nors turint pagrindo bijoti, kad jo siela gali žengti šį lemtingą žingsnį, jai sulaukyti ar sugrąžinti atliekamos apeigos, kuriose turi dalyvauti visa šeima. Paruošiami pietūs iš gaidžio ir vištos, ypatingos rūšies ryžių bei kekės bananų. Tada šeimos galva paima dubenį, naudojamą ryžiams nugriebti, ir, triskart sudavęs juo į trobelės laiptelius, taria: „Prrrrū! Sugrįžk, siela, negaišk lauke! Jeigu lis, tu sušlapsi. Jeigu švies saulė, bus karšta. Tave sukančios uodai, sugels dėlės, praris tigrui, sutraikys perkūnas. Prrrrū! Sugrįžk, siela! Čia tau bus gera. Nieko netrūks. Ateik ir pavalgyk pastogėje nuo vėtrų ir audrų”. Po to šeima pietauja, o baigiasi apeigos tuo, kad kiekvienas su burtininko užkerėtu raišteliu apsiša dešinį riešą. Panašiai Pietvakarių Kinijos lolai [Lolos] tiki, kad siela palieka kūną chroniškai sergant. Tuo atveju jie skaito savotišką tam skirtą litaniją, šaukdami sielą vardu bei maldaudami sugrįžti iš kalvų ir slėnių, upių ir miškų ar pievų, kur tik ji būtų galėjusi nuklysti. Kartu prie durų pastatomi puodeliai su vandeniu, vynu ir ryžiais pavargusiai klajojančiai dvasiai pasistiprinti. Apeigoms pasibaigus, sielai prisietai sergančiojo ranką jie apriša raudona virvele, kurią tas nešioja tol, kol ši susidėvi ir pati nukrinta.

Kai kuriose Kongo gentyse tikima, jog žmogui sergant, tatau jo siela yra palikusi kūną ir kažkur toli iškeliauvusi. Tokiu atveju pagalbos kreipiamasi į burtininką, kad tas pagautų nuklydusią sielą ir sugrąžintų negaluojančiam. Paprastai žiniuonis paskelbia sėkmingai pavykus įvaryti sielą į kokio medžio šaką. Tada visas kaimelis išseka paskui daktarą prie to medžio, ir patiems stipriausiems vyrams pavedama nulaužti šaką, kurion, kaip manoma, tapo įkelta lignonio siela. Nulaužę, jie neša šaką atgal kaimelin, savo judesiais vaidindami našta esant labai sunkią ir vos panešamą. Šaką atnešus prie lignonio trobelės, tasai stačias pastatomas šalia, o burtininkas ištaria užkeikimus, kuriais, kaip tikima, siela sugrąžinama savininkui.

Su sielos atsiskyrimu Sumatros¹⁴ batakų [Bataks] siejami diegliai, ligos, didelis išgąstis ir mirtis. Visų pirma jie mėgina paklydėlę tiesiog parsivadinti atgal ar prisivilioti į paukštį lesindami ryžiais. Paskui paprastai kartojami tokie žodžiai: „Sugrįžki, siela, ar miškuose būtum užtrukus, kalvose ar slėniuose. Žiūrėk, šaukiu tave su *toemba bras*, su paukščių radžos *moelija* kiaušiniu, su vienuolika gydomųjų lapų. Negaišk, nedelsdama sugrįžk, negaišk nei miškuose, nei kalvose, nei slėniuose. Tenebus taip! Nedelsdama sugrįžk!” Kartą vienam žinomam keliautojui paliekant kajanų [Kayan] kaimelį, motinos, bijodamos, kad jų vaikų sielos neišsektų paskui, atėjo pas jį nešinos ant stalų susodintais savo kūdikiais ir prašė jo melstis, kad mažiųjų sielos, užuot keliauvusios kartu į tolimas šalis, sugrįžtų prie gimtojo stalo. Prie kiekvieno stalo buvo pririšta po kilpelėmis sumazgytą virvutę benukeliaujančiai sielai prisietai, ir kiekvieno vaiko po putlų

pirštuką buvo įkišta kilputėn, taip užsitikrinant, kad jo maža sieliukė nenuklys šalin.

Vienoje indų istorijoje pasakojama, kaip karalius perkėlė savo sielą į mirusio brahmano kūną, o į apleistą karaliaus kūną įsikėlė kuprius siela. Tad kuprius tapo karaliumi, o karalius – brahmanu. Tačiau paskui kuprius buvo sugundytas dar kartą parodyti savo meną ir perkelti savo sielą į pastipusios papūgos kūnelį, o karalius, tuo pasinaudodamas, nedelsdamas savo kūną atsiėmė. To paties tipo pasaka, tėsiskirianti detalėmis, žinoma ir Malajuose. Karalius neatsargiai perkėlė savo sielą į beždžionę, o viziris mikliai persikėlė į karaliaus kūną ir taip užvaldė karalienę ir visą karalystę, karaliui tuo tarpu kamuojantis dvare beždžionėlės pavidalu. Tačiau vieną dieną, kai netikras karalius, susilažinęs iš didelės sumos, stebėjo avinų kautynes, avinas, ant kurio jis buvo pastatęs, krito negyvas. Visos pastangos jį prikelti pasirodė bevaisės, todėl netikras karalius, kaip užsidegęs sportininkas, perkėlė į kritusio avino kūną savo paties sielą ir taip atnaujino kovą. Tikrasis karalius beždžionės kūne ilgai nežiopsojo ir, didžiai susitelkęs, metėsi atgal į savo kūną, kurį viziris taip neapdairiai buvo apleidęs. Taip karalius sugrįžo į savo karalystę, o apsišaukėlis avino kūne gavo tai, ko nusipelnė. Panašiai graikai pasakoja apie Hermotimą iš Kladzomenų,¹⁵ kurio siela buvo papratusi palikti kūną ir toli keliauti, parnešdama draugams namo įvairių žinių apie tai, ką ji matė savo klajonėse. Tačiau vieną dieną, dvasiai išvykus į tolimas šalis, priešai išigudrino pagrobti jos apleistą kūną ir įmetė jį į ugnį.

Sielos atsiskyrimas ne visuomet yra savanoriškas. Vėlės, demonai ar burtininkai gali ištraukti sielą iš kūno prieš jos valią. Todėl pro namus einant laidotuvėms, karenai tam tikroje savo namų vietoje specialia virve pririša vaikus, kad jų sielos nepaliktų kūnų ir nepatektų į pro šalį nešamą lavoną. Vaikai taip pririšti laikomi tol, kol numirėlis dingsta iš akių. O jau nuleidus lavoną duobėn, tačiau dar prieš užberiant žemėmis, raudotojai bei draugai išsirikiuoja aplink kapą, kiekvienas pasiėmęs į vieną ranką po išilgai perskeltą bambuko lazda, o į kitą – po mažą pagaliuką. Bambukus jie nuleidžia duobėn ir brauko pagaliukais per rieves, rodydami mirusiojo sielai, kaip nesunkiai išlipti iš kapo. Beriant žemes, bambukų lazdos ištraukiamos, kad jose prisiglaudusi siela nebūtų neapdairiai palaidota kartu. Nueidami žmonės nusineša ir bambukus, pakeliui ir savo pačių sielas melsdami grįžti drauge. Grįždami nuo kapo karenai pasidaro iš medžio šakų kiekvienas po tris nedidelius kabliukus ir, kviesdami savo dvasią sekti iš paskos, karts nuo karto daro tokius judesius, tarsi žuvautų, ir paskui meta kabliuką žemėn. Tai daroma tam, kad gyvojo siela nepasiliktų su mirusiuoju. Kai karobataikai [Karo-Bataks] ką nors palaidoja, užkasant kapą aplinkui laksto burtininkė, kapodama orą lazda. Taip ji nuvaiko šalin gyvųjų sielas, nes jeigu kuriai atsitiktų nuslysti į kapą ir tapti palaidotai, jos savininkas mirtų.

Uėjoje [Uea], vienoje iš Lojalčio salų [Loyalty Islands]¹⁶, mirusiųjų dvasios, regis, apdovanotos galia pagrobti gyvųjų sielas. Nes čia žmogui susirgus, jo „sielos daktaras“ su ne-

mažu būriu vyrų ir moterų eina į kapines, kur vyrai groja fleitomis, o moterys švelniai švilpia, šitaip viliodamos sielą namo. Po kurio laiko jie visa eiseną keliauja namų link, visą kelią toliau grojant fleitoms bei moterims švilpaujant, kol šitaip parlydi nuklydusią sielą, atsargiai vis pastūmėdami ją delnais. Įžengdami į lignonio būstą jie balsiai įsako sielai sugrįžti į kūną.

Netarai žmogaus sielos pagrobimas priskiriamas demonams. Antai kinai dėl priepuolių bei konvulsijų paprastai kaltina tam tikras padykusias dvasias, mėgstančias ištraukti iš kūno žmonių sielas. Amojeje [Amoy] dvasios, kurios šitaip elgiasi su kūdikiais ir vaikais, susilaukė tokių aukštų titulų kaip „ant šuoliuojančių žirgų raitos dangiškosios jėgos“ arba „literatūros magistras, įsikūręs pusiaukelėje į dangų“. Jeigu kūdikis raitosi konvulsijose, išsigandusi motina skuba ant namo stogo ir, mojuodama aplinkui bambuko kartimi su pririštu koku kūdikio rūbeliu, keletą kartų sušunka: „Mano vaike, toks ir toks, pareik, sugrįžk namo!“ Tuo tarpu kuris kitas namiškis daužo gongą, taip vildamasis pritraukti paklydusios sielos dėmesį, kad toji pastebėtų savo pažįstamą rūbelį ir įsmuktų į jį. Tasai rūbelis su siela tada padedamas šalia ar ant vaiko, ir jei vaikas nenumiršta, tai, žinoma, anksčiau ar vėliau būtinai pasveiksta. Panašiai kai kurie indėnai pagauna žmogaus pamestą sielą jo batuose ir sugrąžina į kūną tiesiog juos apaudami.

Molukuose [Moluccas]¹⁷ žmogui sunegalavus manoma, kad jo sielą kažkoks demonas nusinešė į medį, kalnus ar kalvą, kur jis (tasai demonas) gyvena. Burtininkas, nustatęs demono buveinę, kartu su lignonio draugais neša ten virtų ryžių, vaisių, žuvies, žalių kiaušinių, vištą, viščiukų, šilko, aukso, apyrankių ir t. t. Tvarkingai sudėję maistą jie meldžiasi, tardami: „Mes atnešėme dovį tau, o velnie, dovį maisto, rūbų, aukso ir t. t. Priimk jį ir paleisk lignonio sielą, dėl kurio meldžiamės. Leisk jai sugrįžti į kūną, ir tas, kuris nūn serga, vėl stosis sveikas“. Tada jie truputėlį užkanda ir kaip išpirką už lignonio sielą paleidžia vištą. Dar jie palieka kiaušinius, tačiau šilką, auksą ir apyrankes parsineša su savimi namo. Vos parėję namo, parsineštą atgal dubenį su aukomis jie padeda prie sergančiojo galvos ir taria jam: „Štai tavo siela išlaisvinta, ir tu tuoj atsistosi ant kojų ir sveikas sulauksi šioje žemėje žilų plaukų“.

Ypač demonų bijo ką tik įsikrausčiusieji į naują namą. Todėl tarp Minahasos [Minahassa]¹⁸ alfürų Celebese pirmąsyk apšildant namą žynys atlieka namiškiams sielų įvedimo apeigas. Prie aukurėlio jis pakabina krepšį ir imasi skaityti dievų sąrašą. Jų tiek daug, kad tai trunka be pertraukų visą naktį. Iš ryto jis paaukoja dievams kiaušinių ir truputį ryžių. Tuo tarpu namiškių sielos, kaip manoma, susirenka į krepšį. Žynys tad paima krepšį ir, laikydamas jį virš namų šeimininko galvos, sako: „Štai čia tavo siela. Ryt vėl grįžk (siela) sau“. Toliau jis tą patį, tuos pačius žodžius tardamas, atlieka su šeimininke bei kitais šeimos nariais. Tarp tų pačių alfürų vienas iš būdų sergančiajam atgauti sielą yra nuleisti už dirželio pro langą dubenėlį ir tol ją šitaip žvejoti, kol ji atsидurs dubenėlyje, o tada ištraukti vidun. Toje pačioje tautelėje, žyniui

parnešant pagautą drobulėje ligonio sielą, priekyje žengia mergaitė, tarsi skėtį laikydama jam virš galvos didžiulį tam tikros palmės lapą, kad ėmus lyti lietui jiedu su siela nesušlapėtų, o iš paskos eina vyras ir mosikuoja kardu, kad atbaidytų kitas sielas nuo bet kokių mėginimų sučiuptą išlaisvinti.

Kartais pamesta siela pargabenama regimu pavidalu. Se-lišiai [Salish], arba Oregono indėnai plokščiagalviai [Flathead Indians], tiki, kad žmogaus sielą galima laikinai atskirti nuo kūno jam liekant gyvam ir net nežinant apie praradimą. Tačiau atskirtąją sielą būtina laiku surasti ir sugrąžinti savininkui, kitaip jis mirs. Žiniuonis sapne sužino nukentėjusiojo vardą ir skuba jam pranešti apie praradimą. Paprastai panašų praradimą patiria iškart keletas žmonių. Visų jų vardus sapne sužino žiniuonis, ir visi jį pasamdo sieloms atgauti. Kiaurą naktį šie besieliai eina aplink kaimą nuo trobos prie trobos šokdami ir dainuodami. Preš aušrą jie sueina į atskirą trobelę, kuri taip uždaroma, kad liktų visiškoje tamsoje. Tada stoge padaroma skylutė, pro kurią žiniuonis plunksnų kuokštu sušluoja sielas mažų kauliukų ar pan. pavidalu vidun, kur tie sukrinta ant patiesto demblio. Uždegama ugnis, kurios šviesoje žiniuonis sielas išrūšiuoja. Pirma jis atrinka šalin mirusiųjų sielas, kurių paprastai būna vos keletas; nes jeigu pasitaikytų gyvam duoti mirusiojo sielą, tas bematant mirtų. Paskui išrenka čia susirinkusiųjų sielas ir, liepęs jiems visiems sėsti priešais, ima po vieną kaulo, medžio ar kriauklės skeveldrėlę, uždeda sielos savininkui ant galvos ir, kalbėdamas maldas bei užkeikimus, tapšnoja per ją tol, kol siela nusileidžia į širdį ir taip užima jai priklausančią vietą.

Be to, ne tik vėlės ir demonai gali ištraukti sielas iš jų kūnų arba suturėti klajojančias, bet ir žmonės, ypač burtininkai. Fidži salose, kai nusikaltėlis atsisakydavo prisipažinti, vadas siųsdavo kilpos „niekšo sielai pagauti“. Vos išvydęs ar net vos išgirdęs minint kilpą kaltinamasis paprastai viską prisipažindavo. Nes neprisipažinus, kilpa siūbuotų virš jo galvos tol, kol jo siela iš tikrųjų jį pakliūtų, tada ją susukę prikaltų prie vado kanojos galo, o nusikaltėlis, netekęs sielos, sunyktų ir numirtų. Deindžerio salos [Danger Iland]¹⁹ burtininkai sieloms statydavo spąstus. Spąstus sudarė tvirtas virpstas, nuo penkiolikos iki trisdešimties pėdų ilgio, su įvairaus dydžio vilkstėmis iš visų pusių, skirtomis atitinkamai įvairaus didumo sieloms: storoms sieloms – didelės vilkstės, liesoms – mažos. Kai žmogus, ant kurio burtininkai griežė dantį, susirgdavo, tie išstatydavo šiuos sielų spąstus aplink jo namus ir laukdavo, kol pasirodys išskridusi siela. Jeigu ji kokio paukštelio ar vabzdžio pavidalu patekdavusi į spąstus, žmogus neišvengiamai mirdavęs. Kai kuriose Vakarų Afrikos srityse burtininkai iš tikrųjų nuolat stato spąstus sieloms, išėjusioms iš savo kūnų miego metu, o pagavę kokią, pakabina virš ugnies: jai nuo karščio riečiantis, jos savininkas suserga. Taip elgiamasi anaip tol ne iš pagiežos nukentėjusiajam, bet grynai biznio sumetimais. Raganius nė kiek nesirūpina, kieno sielą pagavo, ir yra pasirengęs pats ją sugrąžinti savininkui, jei tik jam už tai bus sumokėta. Kai kurie burtininkai laiko nuolatines prieglaudas paklydusioms sieloms, ir bet kas, pametęs ar šiaip kur nukišęs savo sielą, už

tam tikrą įprastą mokestį bet kada gali kreiptis į tokią prieglaudą naujos. Žmonės, laikantys šias privačias prieglaudas ar statantys spąstus pro šalį praeinančioms sieloms, nelaimomi esą kuo nors nusikaltę – tai jų profesija, jie nejučia jokių žiaurių ar nedraugiškų jausmų, o tik dirba savo darbą. Tačiau esama ir niekšų, kurie būtent iš piktumo ar dėl pasipelnymo stato spąstus bei masalus konkrečiau žmogaus sielai: ant puodo dugno po masalu tada paprastai būna aštrūs ašmenys ir kabliai, kurie draskyte sudrasko vargšę sielą tiesiog mirtinai arba taip ją sumaitoja, kad vis dėlto ištrūkus ir sugrįžus, jos savininko sveikata jau būtų visai pakirsta. Mis Kingsley pažinojo tokį Krumaną, kuris kartą nepaprastai susirūpino dėl savo sielos, nes keletą naktų iš eilės jam prisapnavo pikantiškas rūkyto vėžio kvapas, dar pastiprinto raudonaisiais pipirais. Aišku, kad kažkoks piktavališkas jo sapno sielai pastatė spąstus su šiuo skanėstu už masalą, ketindamas jį dvasiškai ar net kūniškai sunkiai sužeisti. Todėl net keletą naktų iš eilės buvo imtasi visų priemonių, kad siela miegant nepaliktų kūno. Alpiame tropikų nakties karštyje žmogus gulėjo prakaituodamas bei garsiai šnopuodamas po vilnone antklode, nosį ir burną apsirišęs skepeta, kad šitaip sutrukdytų jo brangiai sielai išeiti. O Havajuose būta burtininkų, gaudžiusių gyvų žmonių sielas, uždarydavusių jas molliuguose ir paskui atiduodavusių kitiems suvalgyti. Suspausdami pagautą sielą tarp delnų jie dar galėdavę sužinoti, kur žmonės būdavo slapta palaidoti.

Niekur turbūt sielų grobimo menas nėra taip kruopščiai kultivuojamas bei išstobulintas kaip Malajų pusiasalyje. Čia metodų savo kėslams įgyvendinti raganius turi kuo įvairiausių, taip pat ir motyvų. Kartais jam reikia sunaikinti priešą, kartais pasiekti šaltos ir drovios gražuolės meilę. Pastarosios rūšies apžavų atveju, siekiant užsitikrinti sau sielą žmogaus, kurį jūs norite išvaryti iš proto, rekomenduojama štai kas. Kai vos patekėjęs virš rytų horizonto mėnulis atrodo raudonas, išeikite laukan ir, stovėdama(s) mėnesienoje dešinėsios kojos nykščiu primynęs(-usi) kairiosios nykštį, dešinę suspausę saują tarsi trimitą pridėkite prie burnos ir pro jį sakykite tokius žodžius:

„OM. Aš paleidžiu savo strėlę, paleidžiu ją, ir mėnuo apsiniaukia,
Aš paleidžiu ją, ir priblėsta saulė.
Aš paleidžiu ją, ir nublanksta žvaigždės.
Bet ne į saulę, mėnesį, ne į žvaigždes aš taikaus,
Tik į širdies kotelį savo mielosios, tokios ir tokios.
Put, put, siela tokios ir tokios, eikš ir eime su manim,
Eišk, prisėsk šalia manęs,
Eišk, prigulk po mano antklode,
Put, put, siela!“

Pakartokite visa tai tris kartus ir po kiekvieno karto papūskite pro savo kumščio kiaurymę. Arba galite sielą pagauti savo tiurbanu, ir štai kaip. Pilnaties naktį bei dar dvi naktis iš eilės išeikite laukan, atsisisėkite ant skruzdėlyno veidu į mėnulį, užžiebkite smilkalą ir progiesmiu tarkite tokį užkeikimą:

„Štai atnešu tau kramtomąjį betelio lapą,
 Patepki jį klėjais, Laukinis Karalaiti,
 Kad Karalaičio Jaudulio dukra viena, pakramčius,
 Auštant rytui dėl manęs pamestų galvą,
 Ir gęstant dienai dėl manęs pamestų galvą.
 Kaip kad meni savo tėvus, taip atmink mane;
 Kaip kad meni savo namus, gimtąjį slenkstį, taip
 atmink mane;
 Perkūnui dundant prisimink mane;
 Ir vėjui švilpiant prisimink mane;
 Ir lietui lyjant prisimink mane;
 Gaidžiams pragyduš prisimink mane;
 Laikrodžiui užkukavus prisimink mane;
 Pažvelgusi į saulę prisimink mane;
 Pažvelgus į mėnulį prisimink mane,
 Nes ten, tame pačiam mėnuly – aš.
 Put, put, siela manosios (vardas), eik šen pas mane.
 Aš neleisiu tau turėti mano sielą,
 Tę tavo siela eina šen pas mane”.

Tada pamajuokite savo tiurbano galu į mėnulį po septynis kartus kasnakt. Dabar eikite namo ir pasikiškite jį po pagalve, o jeigu norite jį ir dieną dėvėti, užžiebkite smilkalą ir ištarkite: „Tai ne tiurbanas, kuriuo esu apsisupęs, bet tokios ir tokios siela”.

Naso [Nass] upės Britų Kolumbijoje²⁰ indėnams būdingas tikėjimas, esą gydytojas gali netyčia, per klaidą prarasti savo paciento sielą. Daktarą, kurį tikima šitaip padarius, kiti kolegos pastato virš paciento, ir vienas iš jų įgrūda jam gerklėn du pirštus, kitas ima krumpliais maigyti pilvą, o trečias – pliaukšėti per nugarą. Jeigu galų gale pasirodo, kad sielos jame vis dėlto nebuvo, ir jeigu tas pats lygiai nesėkmingai jau padaryta visiems gydytojams, nusprendžiama, kad siela būsianti vyriausiojo daktaro dėžutėje. Daktarų komanda tad laukia jo namuose ir pareikalauja parodyti savo dėžutę. Kai jis galiausiai nusileidžia ir išdėlioja dėžutės turinį ant demblio, jie pakelia šį Eskulapo garbintoją už kulnų ir laiko taip, galvą įleidę į skylę grindyse. Tokioje padėtyje jie ištrenka jam galvą, o „visas nuo plovimo likęs vanduo surenkamas ir išpilamas ant galvos ligoniiui”. Nėra abejonių tame vandenyje buvus ir prarastą sielą.

3. Siela kaip šešėlis ir atspindys

Mano išvardyti dvasiniai pavojai – anaipol ne vieninteliai, tykantys laukinio. Dažnai ir savo šešėlį ar atspindį jis laiko savo siela ar bent jau gyvybiškai svarbia savo dalimi, todėl tas savo ruožtu neišvengiamai tampa jam pavojaus šaltiniu. Nes jeigu šešėlį kas sutryps, primuš ar subadys, jis jausis, tarsi taip pasielgta būtų su juo pačiu. O jeigu šešėlį iš viso atplėši (kaip kad, laukinio manymu, gali iš tikrųjų atsitikti), tada jis mirs. Vetaro [Wetar] saloje²¹ esama burtininkų, kurie susargdiną žmogų subadydami jo šešėlį akstimi ar sukapodami kardu. Pasakojama, jog po to, kai Šankara sutriuškino budizmą Indijoje, jis nukeliavęs į Nepalą, kur turėjęs šiokių tokių nesutarimų su Didžiuoju Lama. Kad įro-

dytų savo antgamtinės galias, jis ėmęs ir pakilęs į orą. Tačiau jam pakilus, Didysis Lama, matydamas ant žemės plazdantį ir banguojantį jo šešėlį, smeigęs į jį peiliu, o Šankara nukritęs ir nusisukęs sprandą.

Bankso salose [Banks Ilands]²² yra tokie įsidėmėtini pailgi akmenys, vadinami „valgančiais vėluokais”, nes juose tikima įsikūrus tam tikrus galingus ir pavojingus vėluokus. Jeigu žmogaus šešėlis krenta ant kurio iš tų akmenų, vėluokas ištraukia iš to žmogaus sielą, ir jo laukia mirtis. Tokie akmenys tad statomi namuose apsaugai, o pasiuntinys, atėjęs į namus ir neradęs šeimininko, būtinai garsiai pasako siuntėjo vardą, kad akmenyje slypintis budrus vėluokas nepamanytų jį atėjus su blogais ketinimais ir nepadarytų jam žalos. Kinijoje per laidotuves, prieš pat užvožiant karsto dangtį, dauguma susirinkusiųjų, išskyrus artimiausius giminaičius, atsitraukia keletą žingsnių atgal ar net išvis išeina į kitą kambarį, nes tikima žmogaus sveikatą atsiduriant pavojuje, jeigu jo šešėlis priveriamas karsto dangčiu. Dauguma stebėtojų šiek tiek atsitraukia ir karstą nuleidžiant kapo duobėn, irgi kad kartu duobėn neįkristų šešėlis ir taip nepakenktų pačiam žmogui. Geomantas su padėjėjais stovi ant priešingo saulei kapo krašto; duobkasiai bei nešantieji karstą tvirtai prisiriša savo šešėlius prie savęs, tampriai apsvyniodami liemenis audeklo juostomis. Šitaip per šešėlį pakenkti galima ne tik žmogui. Tokioje pačioje nemalonioje padėtyje tam tikru mastu yra ir gyvūnai. Nedidukes sraigės, kokių gausu Perako [Perak] klinčių kalvose, manoma siurbiant per šešėlį galvijų kraują, todėl gyvuliai užaugą liesi, o kartais tiesiog nugaištą dėl kraujo praradimo. Senovėje manyta, kad Arabijoje, jeigu žmogaus šešėlį užmina hiena, ji atima iš jo žadą bei galią judėti, ir jeigu šuo stovi ant stogo mėnesienoje, o jo šešėlį ant žemės užmina hiena, tai šuo krenta žemėn tarsi virve nutrauktas. Visais šiais atvejais šešėlis aiškiai laikomas jei ne pačia siela, tai bent jau gyvybiška žmogaus ar gyvūno dalimi, taigi šešėliui padaryta žala patiriama paties žmogaus ar gyvūno taip, tarsi ji būtų padaryta jo kūnui.

Ir atvirkščiai, kadangi šešėlis yra gyvybiška žmogaus ar gyvūno dalis, tam tikromis aplinkybėmis jį paliesti gali būti taip pat pavojinga, kaip ir patį žmogų ar gyvūną. Todėl laukiniai paprastai vengia šešėlio tų asmenų, kuriuos pačius dėl įvairių priežasčių laiko darant pavojingą įtaką. Prie pavojingųjų visuotinai priskiriamos raudotojos ir apskritai moterys, bet ypač uošvė bei anyta. Indėnai šusvapai [Shuswap] mano, kad ant žmogaus kritęs raudotojos šešėlis jį susargdina. Viktorijos²³ kurnai [Kurnai] naujokus per iniciaciją perspėja saugotis moters šešėlio, nes tas padarysiantis juos skystus, tingius bei bukus. Vienas Australijos čiabuvis, pasakojama, kartą kone numiręs iš išgąščio, kai jam atsigulus po medžiu nusnausti ant jo kojų užkrito uošvės šešėlis. Siaubas ir šurpas, su kuriuo tamsus laukinis žiūri į savo uošvę, yra vienas iš geriausiai žinomų antropologijos faktų. Naujojo Pietų Velso²⁴ juinų [Yuin] gentyse draudimas vyrui turėti bet kokius santykius su savo žmonos motina buvo itin griežtas. Jam buvo nevalia net pažvelgti į ją ar tik jos pusėn. Jeigu jo šešėliui atsitikdavo užkristi ant uošvės, tai buvo pakankamas pagrin-

das skryboms: tokiu atveju jis turėjo palikti savo žmoną, o ši – sugrįžti pas tėvus. Naujojoje Britanijoje²⁵ čiabuviai negali nė įsivaizduoti nelaimės, kuri nutiktų, jei vyras atsitiktinai pakalbėtų su savo žmonos motina: vienintelė išeitis, ko gero, būtų vieno iš jų ar net abiejų savižudybė. Pati iškilmingiausia naujabritaniečio priesaika yra: „Pone, jeigu aš sakau netiesą, tai tada jau galiu paspausti ranką savo uošvei”.

Kur šešėlis laikomas esąs taip glaudžiai susijęs su žmogaus gyvastimi, kad jo praradimas lemia nusilpimą ar net mirtį, natūralu tikėtis, kad ir jo sumažėjimas kels susirūpinimą bei nerimą kaip atitinkamo gyvybinės energijos nuoslūgio ženklas. Amboinoje [Amboyna]²⁶ bei Ulijasyje [Uliase],²⁷ dviejose salose netoli ekvatoriaus, kur šešėlis vidudienį neišvengiamai trumpas arba jo išvis nėra, žmonės paprastai per pietus neina iš namų, įsivaizduodami, kad šitaip žmogus gali prarasti savo sielą. Mangajiečiai [Mangaians] pasakoja apie galingą karį Tukaitavą [Tukaitawa], kurio jėga augdavo bei nykdavo sulig šešėlio ilgumu. Iš ryto, kai šešėlis ilgiausias, jo jėga būdavo didžiausia; šešėliui link pusiaudienio trumpėjant, kartu mažėdavo ir jėga, kol tiksliai vidurdienyje pasiekdavo savo žemiausią tašką; o tada, šešėliui vakarop vėl tįstant, jėga vėl sugrįždavo. Vienas didvyris patyrė Tukaitavos jėgos paslaptį ir perpiet jį nukovė. Laukiniai besisiai [Besisis] Malajų pusiasalyje bijo vidudienį laidoti mirusiųjų, nes įsivaizduoja, kad sutrumpėję šią valandą šešėliai simpatetiškai sutrumpins ir jų gyvenimus.

Tačiau niekur, ko gero, šešėlio ir gyvatos ar sielos tapatybė neišryškėja taip aiškiai, kaip kai kuriuose papročiuose, iki šios dienos praktikuojamuose Pietryčių Europoje. Šiuolaikinėje Graikijoje padėjus naujo namo pamatus įprasta užmušti gaidį, aviną arba ėriuką, aplaistant krauju pamatų akmenį, po kuriuo paskui gyvūnas ir užkasamas. Aukojimo tikslas – suteikti pastatui tvirtybės ir stovumo. Bet kartais, užuot žudęs gyvūną, statytojas prisivilioja prie pamatų žmogų, slapta išmatuoja jo ūgį ar bent dalį ūgio, arba šešėlį, ir po pamatų akmeniu pakasa matą; arba pamatų akmenį užverčia tiesiog ant žmogaus šešėlio. Tikima tą žmogų per metus mirsiant. Transilvanijos rumunai mano, kad žmogus, kurio šešėlis tapo šitaip įmūrytas, mirs per keturiasdešimt dienų. Pradėto statyti namo praeiviai tad gali išgirsti perspėjimą: „Saugokis, kad jie nepasigautų tavo šešėlio!” Ne taip seniai čia dar būta „šešėlių pirklių”, aprūpindavusių architektus jų pastatų saugumui būtiniais šešėliais. Tokiais atvejais šešėlio matas laikytas paties šešėlio ekvivalentu, ir pakasti jį reikė palaidoti gyvatą arba sielą žmogaus, kuris, jos netekęs, turės mirti. Taigi čia turime pakaitalą seno papročio užmūryti sienoje arba prislėgti po pamatų akmeniu gyvą žmogų, kad statinys būtų tvirtas ir tvarus, o tiksliau, kad aplinkui vaidentūsi pikta nužudytojo vėlė ir saugotų vietą nuo priešų įsiveržimo.

Kaip kad vieni tiki žmogaus sielą esant jo šešėlyje, taip kiti (arba ir tie patys) tiki ją esant susijusią su atspindžiu vandenyje ar veidrodyje. Taip andamanai [Andamanese]²⁸ savo sielomis laiko ne šešėlius, bet atspindžius (bet kokiam veidrodiniame paviršiuje). Kai Naujosios Gvinėjos čiabuviai motumotu [Motumotu] pirmąsyk išvydo savo pavidai-

lus kišeniniuose veidrodėliuose, jie manė, kad atspindžiai yra jų sielos. Naujojoje Kaledonijoje seni žmonės tebema-no, kad žmogaus atspindys vandenyje ar veidrodyje yra jo siela, nors jaunesni, katalikų kunigų pamokyti, jau tvirtina esą tai tik atspindys ir nieko daugiau, kaip ir palmės atspindys vandenyje. Sielai atspindžiui, kadangi jis žmogui išoriškas, gresia maždaug tie patys pavojai kaip sielai šešėliui. Zulusai [Zulus]²⁹ nežiūrės į tamsų vandenį, nes mano ten slypint žvėrį, pagrobsiantį jų atspindžius, ir jie mirsią. Basutai [Basutos]³⁰ sako, kad šitaip nužudyti žmogų – nusitempiant jo šešėlį po vandeniu – gali krokodilai. Jei kas iš jų staiga ir be jokios akivaizdžios priežasties miršta, jo giminės nutaria, jog tatai krokodilas bus nusinešęs jo atspindį kada nors jam kertant upę. Sedlio [Saddle] saloje Melanezijoje yra kūdra, „į kurią jei kas pažvelgs, mirs – piktoji dvasia per atspindį vandenyje pasiglemš jo gyvybę”.

Dabar galime suprasti, kodėl tiek senovės Indijoje, tiek senovės Graikijoje galiojo taisyklė nežiūrėti į savo atspindį vandenyje ir kodėl graikai laikė mirties ženklu, jei žmogus susapnuodavo save žiūrintį į savo atspindį. Jie bijojo, kad vandens dvasia nepasiglemžtų po vandeniu žmogaus atspindžio, arba sielos, pasmerkdamą jį, besielį, pražūčiai. Tokios kilmės yra, ko gero, ir klasikinis padavimas apie Narcizą, kuris paliego ir numirė, nes išvydo savo atspindį vandenyje.

Be to, dabar jau galime paaiškinti ir paplitusį paprotį, namus aplankius mirčiai, uždengti ar nusukti į sieną veidrodžius. Bijoma, kad sielą, atspindžio veidrodyje pavidalu atsidūrusią šalia žmogaus, gali nusinešti su savimi mirusiojo vėlė, kuri, kaip paprastai manoma, iki laidotuvių lieka apie namus. Šis paprotys tad yra tiksliai paralelė Aruso gyventojų papročio nemiegoti tuose namuose, kuriuose kas nors mirė, iš baimės, kad mirusiojo vėlė nenusivestų su savimi sapne atsidūrusios šalia kūno sielos. Taip pat aiški priežastis, kodėl nepatartina į save veidrodyje žiūrėti ligoniams ir kodėl tad ligonio kambarį veidrodis uždengiamas: susirgus, kai siela taip lengvai gali nuskrasti, itin pavojinga per atspindį veidrodyje išleisti ją iš kūno. Ši taisyklė tad atitinka kai kuriose tautose galiojančią taisyklę neleisti ligoniui miegoti: nes miegant siela irgi atsiskiria nuo kūno, ir visuomet yra rizikos, kad ji nebesugrįš.

Kaip yra su šešėliais bei atspindžiais, taip ir su atvaizdais: dažnai tikima juose esant atvaizduoto asmens sielą. Žmonės, kurie laikosi tokio požiūrio, suprantama, nėra linkę palikti kam nors savo atvaizdo, nes jeigu atvaizdas yra siela ar bent jau gyvybiška atvaizduoto žmogaus dalis, tai tas, kas turi atvaizdą, gali padaryti lemtingą poveikį ir jo originalui. Taip Beringo sąsiaurio eskimai tiki, jog patyrę burtininkai turi galią pagrobti žmogaus vaidulą, o be savo vaidulo tas nugeibs ir mirs. Kartą vienoje Jūkono [Yukon]³¹ žemumio gyvenvietėje tyrinėtojas pasistatė kamerą, norėdamas nufotografuoti apie namus užsiėmusius gyventojus. Kol jis nustatinėjo aparatą, priėjo kaimo galva ir pareikalavo žvilgtelėti po uždangalą. Leidus taip padaryti, jis minutę įdėmiai stebėjo pro linę judančias figūras, tada staiga ištraukė galvą ir visu balsu sušuko savo žmonėms: „Šitoje dėžėje jis turi

visų jūsų vaidulus”. Žmones apėmė panika, ir jie akimirksniu kas kur išsislapstė po namus. Meksikos tepehuanai [Tepehuanes] prieš kamerą juto mirtiną siaubą, ir prireikė penkių dienų jiems įtikinti papozuoti. Galų gale nusileidę, jie atrodė tarsi nusikaltėliai, laukiantys mirties bausmės įvykdymo. Jie buvo įsitikinę, kad kartu su žmonių nuotraukomis fotografas gali nusinešti ir jų sielas ir tingulio valandėlę jas ryti. Jie tvirtino, nuotraukoms pasiekus jų šalį, mirsią, arba juos ištiksianti kokia kita nelaimė. Dr. Catatui su keletu bendražygių tyrinėjant Bara [Bara] kraštą Madagaskaro vakarų pakrantėje, vietiniai netikėtai pasidarė labai priešiški. Pasirodo, išvakarėse keliautojai, ne be didelių keblumų, nufotografavo karališkąją šeimą ir dabar tapo apkaltinti pagrobę čiabuvių sielas su tikslu sugrižus Prancūzijos jį parduoti. Visi prieštaravimai buvo bergždi. Sulig krašto papročiais, jie buvo apkaltinti sielų grobimu. Sielas tad galiausiai teko sudėti į krepšį ir, dr. Catato paliepiamu, sugražinti jų gerbiams savininkams.

Kai kurie Sikimo [Sikhim]³² kaimiečiai išreikšdavo mirtiną siaubą ir puldavo slėptis kaskart, kai į juos atsisukdavo kameros linzė, arba „piktoji dėžės akis”, kaip kad jie ją vadino. Jie manė, kad su nuotraukomis ji pagrobia kartu ir jų sielas, atiduodama jas nuotraukų šeiminiuko valiai bei kerams, taip pat teigė, jog peizažo fotografavimas kenkia kraštovaizdžiui. Iki paskutinio Siamo³³ karaliaus valdymo jokios Siamo monetos neturėjo karaliaus atspaudu, nes „tuomet galiojo stiprus prietaras prieš kad ir koku būdu padarytus atvaizdus. Europiečiams, keliaujantiems į džiungles, netgi šiais laikais gana nusitaikyti su kamera į minią, kad toji kaipmat išsisklaidytų. Padarius žmogaus veido kopiją ir nusinešus su savimi, kartu su atvaizdu nueina ir dalis jo gyvybės. Kol monarchas nėra sulaukęs Amžinojo žydo metų, jis vargu ar gali leisti sau išdalinti savo gyvastį po mažą gabalėlį kartu su karalystės monetomis”.

Panašios prigimties tikėjimai iki šiol gyvuoja ir įvairiausiose Europos vietose. Ne taip seniai Karpato [Carpathus]³⁴ saloje Graikijoje kelios senės nepaprastai supyko kaip tik dėl to, kad buvo „nutrauktas” jų atvaizdas, manydamos dėl to turėsiančios paliegti ir mirti. Ir Vakarų Škotijoje esama asmenų, „kurie atsisako palikti kam nors savo atvaizdą, kad tai neišeitų jiems į blogą, o už pavyzdį pateikia kokio draugo atvejį, kuris, sykių nufotografuotas, taip ir nebematęs sveikos dienos”.

Versta iš: Sir James George Frazer. The Golden Bough. A Study in Magic and Religion. – London: Papermac, 1995. – P. 176–192. – 18. The Perils of the Soul.

Iš anglų kalbos vertė ir paaikškinimus parengė Dainius RAZAUSKAS.

1. Nišasas – sala Indijos vandenyne, į vakarus nuo Sumatros. Priklauso Indonezėjai.
2. Fidžis – valstybė Ramiajame vandenyne, Melanezijoje, to pat pavadinimo salyne.
3. Pandžabas, arba Pendžabas, – valstija Indijos šiaurės vakaruose.
4. Celebasas, arba Sulavėsis, – sala Ramiajame vandenyne, Malajų salyne, viena iš Didžiosios Sundos salų. Priklauso Indonezėjai.
5. Bornėo, arba Kalimantanas – didžiausia Malajų salyno sala Didžiosios Sundos salų grupėje. Priklauso Indonezėjai.
6. Dajākai – Borneo salos gentis, priklauso indoneziečių kalbų grupei.
7. Markizo salos – salynas Ramiojo vandenyno centrinėje dalyje, Polinezijos rytuose. Priklauso Prancūzijai. Pavadintos Peru vicekaraliaus markizo Mendosos garbei. Amerikoje dar vadinamos Vašingtono salomis.
8. Naujoji Kaledonija – Prancūzijos sala Ramiojo vandenyno pietvakariuose, Melanezijoje.
9. Gvianā – Prancūzijos valda Pietų Amerikos šiaurės rytuose, prie Atlanto.
10. Gran Čakas – gamtinė sritis Pietų Amerikoje, Argentinos šiaurėje ir Paragvajuje.
11. Ārus – salų grupė Indonezijoje, Arafūros jūroje, į pietvakarius nuo Naujosios Gvinėjos.
12. Santālai – Indijos tauta, priklausanti mundų tautų grupei. Dauguma gyvena Bihare, kiti Orisoje Bengalijos vakarų apygardoje. Dauguma tikinčiųjų hinduistai, tačiau išlikę pirmykštės bendruomenės relikvų.
13. Tonga – kitaip dar Draugystės salynas Ramiojo vandenyno pietvakariuose, Polinezijoje, į rytus nuo Fidžio. Taip pat Tongos karalystė.
14. Sumatrā – sala tarp Ramiojo ir Indijos vandenynų, Malajų salyne, viena Didžiosios Sundos salų. Priklauso Indonezėjai.
15. Kladzomenai – miestas Jonijoje.
16. Lōjaltis, arba Luajotė – koralinių salų ir rifų grupė Ramiajame vandenyne, 100 km į rytus nuo Naujosios Kaledonijos. Priklauso Prancūzijai.
17. Molūkai – Molukų, arba Prieskonių, salos, salų grupė Malajų salyno rytuose, tarp Celebesio ir Naujosios Gvinėjos salų. Priklauso Indonezėjai.
18. Minahasa – šiaurinis Celebesio salos pusiasalis.
19. Deindžerio, arba Pavojaus, sala – viena iš Kuko salynui priklausančių salų Ramiojo vandenyno pietuose.
20. Britų Kolumbija – provincija Kanados vakaruose, kuriai priklauso ir keletas salų Ramiajame vandenyne.
21. Viena iš Barat Dajos, arba Pietvakarių, salų Molukų salyne, Bandos jūros pietuose. Priklauso Indonezėjai.
22. Baŋko salos yra Ramiojo vandenyno pietvakariuose. Priklauso Didžiosios Britanijos ir Prancūzijos bendrai valdai – Naujiesiems Hebridams.
23. Viktōrija – valstija Australijos pietryčiuose su centru Melburnu.
24. Naujasis Pietų Velsas – valstija Australijos pietryčiuose su centru Sidniu.
25. Naujoji Britanija – vulkaninė sala Ramiajame vandenyne, Melanezijoje, Bismarko salyne.
26. Amboina, arba Ambonas, – sala (ir tuo pat vardu miestas joje) Molukų salyne, Indonezijoje.
27. Sala Bandos jūroje. Priklauso Indonezėjai.
28. Andamānai – Andamanų salų aborigenai, vos keli šimtai žmonių, verčiasi rankiojimu, medžiokle, žvejyba.
29. Zulusiai, arba zulai, – Afrikos tauta, dauguma gyvena Pietų Afrikos Respublikos Natalio provincijoje.
30. Basūtai – Afrikos tauta, gyvena Lesote, Bostvanoje, Pietų Afrikos Respublikoje.
31. Jūkonas – upė Kanados šiaurės vakaruose (to pat pavadinimo srityje) ir Aliaskoje.
32. Sikīmas – valstija Indijos šiaurės rytuose, Himalajuose.
33. Siāmas – ankstesnis Tailando pavadinimas.
34. Kārpatas – sala Egėjo jūroje, į vakarus nuo Rodo salos.